

Hadley Cantril: významný teoretik a metodolog veřejného mínění (1906-1969)

Ján Mišovič

Hadley Cantril: an Important Theorist and Methodologist of Public Opinion (1906-1969)

Abstract: Assessment of people's views with an emphasis on sociological aspects is mainly associated with the tradition of the European public opinion research. American authors introduced empirical and socio-psychological approaches to this field of study. Hadley Cantril was one of those who pioneered "scientific" public opinion research inspired by George Gallup. This paper reviews Cantril's work, recalling some of his most important theoretical and methodological findings and empirical projects, to conclude that his studies remain a rich source of knowledge for all present-day and future public opinion researchers

Keywords: public opinion, theory, methodology, survey, Hadley Cantril

<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2014.2.12.126>

Sociologické úvahy týkající se charakteristiky veřejných projevů lidí se v prvních dekádách 20. století spojovaly s okruhem jak evropských, tak amerických autorů teoreticky se zabývajících problematikou veřejného mínění. Reprezentovali je významní představitelé společenských věd, např. Gabriel Tarde [1922] s analýzou procesu nápodoby a masového mínění, Ferdinand Tönnies [1922] s rozbořením vnitřní struktury a působení veřejného mínění nebo Walter Lippmann [(1922) 1946] zabývající se vlivem tisku na veřejnost a ilustrací toho, jak mají skutečné události mnohdy jen málo společného s představami, které o nich lidé mají. Americký badatel Hadley Cantril obohatil tuto oblast, s využitím poznatků George Gallupa a dalších autorů, o empirické a sociálně psychologické přístupy. Zasloužil se o koncipování vědeckého charakteru výzkumu veřejného mínění, s důrazem na jeho sociálně psychologické a sociologické stránky, i o moderní chápání masové komunikace. Ve shodě se závěry Tarda [1922], Tönniese [(1922) 1935] či Lippmanna [(1922) 1946] specifikoval problematiku utváření, struktury a dynamiky veřejného mínění i procesy jeho formování. Spolu s H. Childsem v roce 1937 stál u zrodu klíčového odborného časopisu *Public Opinion Quarterly*.

Svou vědeckou přípravu započal na univerzitě v Dartmouthu a pokračoval na Harvardu získáním titulu Ph.D. v roce 1931 [Barnouw 1989: 233]. Obě univerzity spolu s Kolumbijskou se staly rovněž místem jeho pedagogického působení. Nabyté zkušenosti zúročil Cantril v roce 1940 při založení a následném řízení Princetonského institutu výzkumu veřejného mínění. Zasloužil se i o zřízení archivu dat z výzkumů veřejného mínění, který byl vybudován v USA. Cantrilovo působení se vyznačuje důležitými teoretickými poznatky, bohatým metodologickým odkazem a přínosnými výzkumnými projekty. Následující text představí ve třech kapitolách vybranou část Cantrilova odkazu postupně z hlediska teoretických, metodologických i empirických poznatků.

Cantril jako významný teoretik veřejného mínění

Cantril patří k průkopníkům moderní sociální psychologie s velmi blízkým vztahem k sociologii. Nejen že kriticky reflektoval dosavadní teoretické přístupy, ale dokázal je navíc i rozvíjet. Opíral se zejména o některé základní koncepty, s nimiž opakovaně pracoval a propojoval je jako např. model úsudku a konceptuální rámec. Cantril dovedl, že pokud si lidé vytvoří model úsudku (standard of judgement), výsledkem je stabilní konceptuální rámec (frame of reference). Pod pojmem konceptuální rámec míní zobecněné stanovisko, jehož prostřednictvím lidé chápou svět [Cantril 2007].¹ Zaujal tím tzv. realistický přístup a považoval veřejné mínění za „reálně existující entitu“ [Šubrt 2006: 17]. Základ konceptuálního rámce tvoří podle Cantrila modely úsudků, které vycházejí z hodnot a idejí osvojených v průběhu socializace.² Cantril se tak dostal do výrazného názorového protikladu k takovým autorům, jako byl např. Monroe [1975], který chápe veřejné mínění jako seskupení nebo soubor individuálních mínění a tím se řadí k nominalistickému pojetí veřejného mínění [Šubrt 2006: 18]. Velmi důležitým pojmem v Cantrilových teoretických úvahách byla i „hodnotová spokojenost“ (value satisfaction), kterou odvozoval z jedinečné lidské schopnosti přisuzovat hodnotový význam zkušenosti [Cantril 2007: 72]. K „zastřešujícím“ kategoriím patří charakteristika převládajícího mínění a názorů jednotlivých společností označená jako stav vědomí (state of mind).³ Cantril se tak blíží k pojetí mínění u Tönniese, jenž chápal mínění veřejnosti jako společný způsob myšlení založený na vědění spíše než na neověřených dojmech, víře nebo autoritě [Tönnies (1922) 1935]. Přístup Cantrila k podstatě veřejného mínění ob stojí i v konfrontaci s dnešními autory, např. Shiraevem a Sobelem [2006], kteří ve své publikaci „People and Their Opinions“ rovněž zdůrazňují, že veřejné mínění je něco více, než ilustrují výsledky výzkumů veřejného mínění, protože umožňují i určité zobecnění [Shiraev, Sobel 2006: 2-3].

Cantril pokládal za nejpodstatnější úkol společenské vědy v obecné rovině vysvětlení vztahů vznikajících na základě kulturních a individuálních norem. Panující hodnotové normy nazývá společenskými hodnotami, společenskými normami. Zdůrazňoval, že společnost svým členům říká, co si mají myslet o jejich jednotlivých částech a souběžně jim sděluje, co vlastně tyto složky představují [Pandora 1998: 14]. Prohloubil koncepci Tarda [1922], vyzdvihujícího klíčovou roli veřejné rozmluvy jako důležitého faktoru formování veřejného mínění. Cantril spolu s Gordonem Allportem nejen v diskuzi deklarovali, ale i v praxi prokazovali, že sociální psychologie, sociologie by se měla vyslovovat k současným společenským problémům. Usilovali o prezentaci skutečných výsledků vědecké práce, charakterizované přesnými cíli a nezaujatými objektivními postoji, orientovanými na dosažení jejího co nejširšího uplatnění, které nesleduje podporu soukromého zisku, ale napomáhá společenskému a intelektuálnímu růstu lidstva [Cantril, Allport 1935: 272]. Cantril a Allport zdokumentovali, že ačkoli lidská společnost může být teoreticky všude stejná, forma, jakou se skutečně vyvíjí, je limitovaná omezeními společenského uspořádání dotýkajícími se každého jednotlivého člena [Cantril, Allport 1935: 43]. Taková omezení jsou v rámci každodenních rutinních záležitostí těžko rozlišitelná a „stávají se druhou přirozeností jednotlivce“ [Cantril, Allport 1935: 43]. Cantril se svým přístupem, zdůrazňujícím pluralitu názorů a tím i pluralitu veřejností, zařazuje do proudu pluralistů, kteří na rozdíl od monistů „definují veřejné mínění nikoli jako sjednocené mínění, nýbrž jako pluralitní mínění“ [Šubrt 2006: 19].

Rokem 1945 začala Cantrilova spolupráce s M. Sherifem. Tato autorská dvojice se zabývala vztahem individuálního a skupinového chování v návaznosti na Thomasovu a Znanieckého koncepci postojů [Sherif, Cantril 1947: 19-23]. V duchu svých dosavadních teoretických přístupů začínali charakteristikou postoje jako subjekto-objektového vztahu, který není biologicky daný. Různorodost postojů souvisí podle Cantrila a Sherifa [1947] s mnohostranností stimulujících situací a jejich formování se odvíjí od vazeb k životním cílům, obsahu a hodnotám života jednotlivce. Citová složka postojů podléhá sociálním normám. V závislosti na podnětech se pak utváří rozmanitost postojů. Na aktuálních příkladech z výzkumů veřejného mínění ilustrovali Cantril a Sherif konkrétní fungování postojů. Do svého textu [1947] zahrnuli i projevy podstaty kolektivního chování, a navazovali tak na autory zabývajících se tímto tématem, zejména na Le Bona s jeho pojetím kolektivní duše [(1895) 1994], na kolektivní vědomí u Durkheima [(1895) 1926] nebo na Blumerovo spojování veřejného mínění se skupinovou interakcí [1948]. Zdůraznili dnes všeobecně akceptovaný poznatek, že jednotlivec v konfrontaci se situací osamělosti se stává ve skupině „odlišnou“ osobou.

Myšlenka, že vnímání je ústředním tématem sociální psychologie, Cantrila trvale zaměstnávala. V roce 1946 získal možnost zkoumat vizuální percepci na Dartmouth College. Jako účastník základního výzkumu orientovaného na diagnostiku komplexních forem zhoršování zraku vedeného prof. Amesem z oční kliniky měl možnost „změřit“ význam zrakového vnímání pro psychologii. Výsledky šetření ukázaly, že vnímání, záměry, předsudky se stávají důležitými pro cílené funkční racionální chování a efektivní jednání. Ames a Cantril [Cantril 2007: 69] dospěli k názoru, že vnímání je

proces, v jehož průběhu lidé vyjednávají s okolím, spíše než se s ním vzájemně ovlivňují. Vyjednávání (*transaction*) se v tomto kontextu stalo novým psychologickým pojmem.⁴ V roce 1955 Cantril konstatoval, že vlastnosti, které jsou označovány jako věci mimo nás, představují významy, jež jsme si vybuildovali na základě svých zkušeností. Tyto významy se týkají objektů, lidí, našich vlastních aktivit, událostí a hodnot, které řídí naše rozhodování [Cantril 2007: 69]. Vyjednávací přístup respektoval jak individuální, tak situační faktory, jež by nemohly účinkovat jedny bez druhých.

Pozornost věnovaná životním procesům „obyčejných“ lidí se v Cantrilových dílech odrážela nejen deklarativně, prostřednictvím mnoha názvů publikovaných knih, ale také v praktické orientaci na soustavné vnímání a chápání konkrétní specifické společenské situace. Od roku 1940 se vedle významné teoretické činnosti orientoval rovněž na analýzu výsledků výzkumů veřejného mínění produkovaných ve Spojených státech amerických. Cítil osobní zodpovědnost za zpřístupňování poznatků samotné veřejnosti i decizním orgánům. Po eskalaci války v Evropě bylo ze získaných údajů zřejmé, že občané USA nejsou připraveni podpořit vstup země do rozšiřujících se bojů. I to vedlo k navázání kontaktů s vládními orgány. Princetonské centrum veřejného mínění se postupně začalo těšit velké důvěře ze strany administrativy prezidenta Roosevelta.⁵

Cantril trvale hledal obecnější charakteristiky americké veřejnosti, jež se projevovaly ve veřejném mínění. Téměř před půl stoletím zaznamenal, že Američané ideologicky preferují úzké vládní pravomoci, ale prakticky obhajují velké vládní programy. Proč se americká vnitřní politika „obrací“ do obou směrů, doleva i doprava, jeví se jako konzervativní i liberální zároveň?⁶ Cantril se svým spolupracovníkem L. Freeem poprvé analyzoval tento paradox společenského vědomí v Americe, který se doposud projevuje v praktické politice. Poukázal na to, že Američané permanentně manifestují konflikt mezi svými obecnými postoji vůči přísně vymezené roli vlády a konkrétními postoji vůči specifickým vládním programům. Na ideologické úrovni byla veřejnost výrazně konzervativní, ale současně liberální v souvislosti s řešením praktických záležitostí [Free, Cantril 1964: 41]. Cantril tak např. identifikoval u značné části Američanů konzervativní postoje týkající se rozsahu vládnutí a liberální názory při podpoře programů přispívajících k jejich ekonomické ochraně [Winograd, Hais 2011]. S odstupem času se přikláněl k W. Lippmannovi, který zastával stanovisko, že mentální obrazy vytvářené lidmi (jejich veřejné mínění) nekorrespondují automaticky s vnějším světem [Lippmann (1922) 1946].

K metodologickým poznatkům

Celá koncepce Cantrilových výzkumných přístupů respektovala sociálně psychologickou a politickou dynamiku americké společnosti i světa. Náměty a navazující zjištění spojená s výzkumem veřejného mínění nejen analyzoval, ale i vysvětloval a popularizoval tak, aby se stala veřejným statkem.

Byl nápomocen úsilí, jež vláda USA po roce 1941 věnovala poznávání názorů a mínění amerických občanů. Americké vládní orgány se v průběhu druhé světové války zabývaly v souvislosti se zvyšující se intenzitou vojenských operací ve světě stavem vědomí americké veřejnosti především ohledně

mezinárodních problémů [Cantril 1967: 79]. Poznatky metodologického, ale i teoretického charakteru publikoval Cantril [1947] v práci „Průvodce veřejným míněním“ (Gauging Public Opinion). Od roku 1941 rovněž pomáhal v rozvoji výzkumu veřejného mínění v Latinské Americe [Garza 2012: 151-157].

Cantril se vyslovoval ke všem základním etapám výzkumu. V rámci jeho přípravy zdůrazňoval, že určitá teoretická východiska jsou nezbytná k tomu, aby výzkumník mohl kvalifikovaně shromáždit data a uskutečnit rozbor veřejného mínění [Cantril 1947: 177]. V oblasti sběru dat vyvinul různé techniky zjišťování veřejného mínění, postupy, jak formulovat otázky, jak dobře připravovat tazatele a rovněž se věnoval spolehlivosti malých výběrových souborů [Reuband 2012: 187]. Cantril publikoval trendy měnícího se mínění, zkoumal rozdíly mezi podsoubory populace, měřil intenzitu mínění, hledal okolnosti vlivu informací na nositele mínění [Cantril 2007: 67]. V procesu interpretace údajů identifikoval dva možné typy rozborů veřejného mínění: deskriptivní a analytický. V této souvislosti uvedl dva nejdůležitější kvalifikační předpoklady dobrého výzkumníka veřejného mínění. Za prvé jeho schopnost rozdělit, rozčlenit příčiny vzniku veřejného mínění, za druhé schopnost předem naplánovat systematickou analýzu a mít k dispozici konceptuální rámec, který umožní vyhnout se nepodstatným rozborům. Cantril dokázal využít statistické metody ve výzkumu veřejného mínění nejen k tomu, aby uspokojil vlastní a širší výzkumnické zájmy orientované na zjištění motivace respondentů, ale také k vysvětlení obsahu veřejného mínění.

Poukázal i na to, že za stejným míněním lidí se mohou skrývat různé důvody jeho vzniku [Cantril 1947: 179]. Při rozboru výsledků se tak už v průběhu několika počátečních let výzkumné praxe ukázalo, že vzdělání dotázaného vystupuje v roli významnějšího diferenciativního ukazatele než jeho ekonomické postavení. Představil rovněž metodologickou inovaci ve smyslu propojení politického mínění respondenta s jeho sociodemografickými charakteristikami a jejich umístění v americkém ideologickém spektru. Předložené techniky významně napomohly ke změnám ve volební kampani ve Spojených státech amerických v průběhu 80. let 20. století [Simpson 1994: 80].

Cantril rovněž podrobně charakterizoval vliv dobře či naopak nedostatečně informovaných částí veřejnosti na samotný obsah veřejného mínění. Hlavní efekt vyšší informovanosti byl spojen se schopností citlivě promítnout vlastní stanoviska, zájmy do hodnocení probíhajících událostí. Ukázalo se také, že hlubší informovanost povzbuzovala lidi nejen k vyslovení mínění o problémech, o kterých měli znalosti, ale také ke snaze aplikovat svoji informovanost i na jiné oblasti.

Na základě znalosti procesů spojených s vývojem veřejného mínění získaných během válečného období Cantril formuloval „zákony“ veřejného mínění, které i v dnešním kontextu s téměř sedmdesátiletým odstupem určitě stojí za připomenutí. Jde o následující [Cantril 1947: 226-230]:

1. Mínění veřejnosti je citlivé na důležité události. 2. Střídání neobvykle závažných událostí způsobuje změnu názorů a názorový pohyb od jednoho extrému k druhému. Mínění se nestabilizuje, dokud je perspektiva jasného vývoje události v nedohlednu. 3. Mínění je více determinováno událostmi než slovy, s výjimkou situace, v níž jsou dostupné jen výpovědi interpretující události. 4. Pokud se mínění nachází ve fázi

krystalizace, prohlášení politiků a informace médií týkající se událostí mají maximální účinek, stejně jako v případě, když lidé podléhají sugesci a hledají určité interpretace z důvěryhodných zdrojů. 5. Veřejné mínění jako celek nepředvídá nebezpečí, dokáže na něj jenom reagovat. 6. Veřejné mínění je determinováno vlastními zájmy jeho nositelů. Události, slova a jiné stimuly vyvolávají reakce veřejnosti v případě, že jsou v souladu se skutečnými zájmy lidí. 7. Veřejné mínění nezůstává aktivizované na dlouhou dobu vyjma situace, kdy lidé permanentně cítí, že jejich zájmy se skutečně promítají do jejich mínění a to je potvrzováno probíhajícími událostmi. 8. Pokud jsou vlastní zájmy veřejnosti obsaženy ve vyjádřeném mínění, tak její mínění není lehce měnitelné. 9. Když je vlastní zájem veřejnosti zohledněn ve veřejném mínění působícím v rámci demokratického systému, tak je mínění v předstihu před oficiální politikou. 10. Pluralitní nebo nestabilní veřejné mínění se mění působením všeobecně uznávaného faktu. 11. V kritických dobách se lidé stávají citlivějšími na akceptování politických představitelů; pokud v ně mají důvěru, jsou ochotni vzít na sebe větší než obvyklou zodpovědnost za společně prosazované záměry. V případě, že jim však důvěra chybí, jsou méně tolerantní než obvykle. 12. Lidé jsou méně odmítaví vůči závažným rozhodnutím svých představitelů, pokud cítí, že na přijetí rozhodnutí spoluúčinkují. 13. Veřejnost si častěji a snadněji vytváří mínění o cílech, než o cestách vedoucích k jejich dosažení. 14. Veřejné i individuální mínění je ovlivněno přáními. Pokud je mínění založeno spíše na přáních než na informovanosti, pravděpodobně to ukazuje na možnosti jeho značných změn, v závislosti na změnách událostí. 15. Důležitými psychologickými dimenzemi veřejného mínění jsou směr, intenzita, rozsah a hloubka. Konkrétní kombinace těchto čtyř dimenzí určuje míru stability mínění. Dimenze hloubky nebo základu mínění ovlivňuje pevnost a intenzitu mínění a samotná intenzita se promítá do síly, s jakou se veřejnost drží svých přesvědčení. Americké veřejné mínění se v průběhu válečného období přímo opíralo o společný úsudek, a tak bylo ze strany nepřátelské propagandy těžko měnitelné. Akceptace společného úsudku však nebránila americkým občanům naznačovat různé možnosti řešení a vyjádřit specifčnost mínění o existující situaci v rámci jednoho úhlu pohledu. 16. Ačkoli veřejné mínění určitě není vždy konzistentní, mnohé inkonzistence jsou zjevnější zejména v případech, kdy se vyskytuje několik obecnějších stanovisek a když tato stanoviska naznačují, o jaká specifická mínění se opírají. 17. Pokud jsou lidem v demokracii poskytnuty příležitosti ke vzdělávání a k získávání informací, veřejné mínění prokáže prakticky zaměřený zdravý rozum. Informovanější lidé v důsledku událostí a návrhů korespondujících s jejich vlastními zájmy pravděpodobněji souhlasí s opatřeními opírajícími se o fakta a vypracovaná odborníky.

Cantrilovo základní metodologické pojetí spočívalo v pochopení jedinečných lidských nadějí a aspirací na straně jedné a současně obav a strachu na straně druhé [Klineberg 1967: 511]. Tomuto tématu se opakovaně věnoval se svými spolupracovníky. Jeden ze svých výzkumů mapujících vzájemné vnímání některých národů v poválečné době uskutečnil v rámci projektu UNESCO pod názvem „Napětí, které způsobilo války“ (Tension that Cause Wars) v červnu a červenci 1948. Projekt v podobném duchu s jinou obsahovou orientací realizoval pod názvem „Vzorec lidských zájmů“ (The Pattern of

Human Concerns). V průběhu šesti let mapoval výzkumný tým stav vědomí veřejnosti v 13 různých zemích jako Spojené státy americké, SRN, Indie, Brazílie, Nigérie, včetně respondentů ze zemí politicky nestabilních jako Dominikánská republika, států tehdejšího komunistického bloku Polska a Jugoslávie či izraelských kibuců. Důraz byl kladen na jednotnost lidských tužeb, shodně se objevujících ve všech částech světa. Mezinárodní srovnání ukázalo, že minimální životní standard nabývá na prioritě před jinými zájmy a starostmi, které se objevují v každodenním životě [ibid.]. Autorský tým rovněž dospěl k závěru, že hodnocení osobní situace obyvatel zkoumaných států pozitivně koreluje s oceněním země, což v této podobě signalizovalo univerzální ochotu aktivně se podílet na veřejných záležitostech [Cantril 1965a: 124-128].

K poznatkům z významných výzkumů

Jedno z neznámějších šetření v historii výzkumu veřejného mínění se týkalo reakcí americké veřejnosti na rozhlasový přenos dramatisace díla H. Wellse „Válka světů“, kterou vysílala stanice CBS 28. října 1938 pod názvem „Invaze z Marsu“. Stanici si v průběhu vysílací doby naladilo šest milionů posluchačů. Celkem 1,7 milionu z nich si myslelo, že se jedná o zprávu a ne o rozhlasovou hru a dalších 1,2 milionů mělo strach, že tomu tak je. Tyto a další poznatky přineslo šetření, které provedli Hadley Cantril, Hazet Gaudetová a Herta Herzogová. Týden po vysílání proběhl výzkum 920 posluchačů pořadu a šest týdnů po události uskutečnil Americký institut pro výzkum veřejného mínění rozhovory s několika tisíci osobami po celých Spojených státech amerických. Informace o reakcích byly doplněny analýzou 12 500 novinových zpráv a dopisů, které na událost reagovaly [Jeřábek 1997: 108-111].

Autoři zjistili různé důvody reakcí. Studie pomohla objasnit některé okolnosti přispívající k racionálnímu či iracionálnímu chování a vlivy podmiňující sugestibilitu chování jednotlivců a naznačila, jak konkrétně může masové médium ovlivnit chování posluchačů [Jeřábek 1997: 108-111].

V průběhu druhé světové války se americká vláda postupně „naučila“ zajímat i o stav vědomí zainteresované veřejnosti cizích zemí. V únoru 1942 byl zahájen výzkum postojů týkajících se spojeneckého vylodění v severní Africe. Výsledky šetření ovlivnily postup těch, kteří měli rozhodnout o realizaci této vojenské akce. Příprava začala vytypováním důvěryhodných amerických občanů působících v různých strukturách i oblastech severní Afriky. Vedoucí dotazování s psychologickým vzděláním se seznámil se základními problémy výběru vzorku a zásadami nepřímého polostrukturovaného rozhovoru (nevynucovat si odpovědi, výpovědi zaznamenat až po skončení rozhovoru apod.) a byl připraven k instruktáži dalších 27 tazatelů. Konstrukce výběrového souboru vycházela ze zastoupení jednotlivých skupin, v závislosti na jejich vojenské důležitosti. Počítalo se s dotazováním 68 profesionálních důstojníků, 82 záložních důstojníků, 62 civilních zaměstnanců a 9 místních vůdců. Celkem šlo o 221 osob. Cílem šetření bylo zjistit okolnosti a důvody spojené s očekáváním spolupráce v případě invaze vojenských sil USA a předpokládané reakce, v závislosti na územní lokalizaci každé ze skupin. V rozhovoru bylo respondentovi položeno 8 otázek spojených s klíčovými slovy, např. vítěz – občan – motivy – porážka – vojenský útok – vpád atd. Konkrétní dotazy sondovaly vítěze války či její

možné směřování k patovému stavu, představy dotázaných o jejich další vojenské či osobní kariéře, možný vliv vojenských operací na život příslušného území. U nefrancouzských občanů se zkoumal vztah k Francii. Výsledky ukázaly dva odlišné obrázky. Mezi respondenty z Casablanky očekávalo vítězství spojenců 90 % z nich. V oblasti španělského Maroka věřilo ve vítězství spojenců jenom 20 %, dalších 30 % si přálo německé vítězství a 50 % bylo nerozhodných. Studie přinesla také další významný závěr. Vylodění samotných Američanů by se setkalo s menším odporem než v kombinaci s britskými jednotkami. Francouzi totiž připisovali Britům určité imperiální cíle v severní Africe.

Představitelé USA i Velké Británie svá rozhodnutí v souvislosti s invazí přizpůsobili zjištěným postojům. 7. listopadu 1942 došlo k vylodění amerických jednotek s podporou britských leteckých a námořních sil. Výzkum byl úspěšný, protože se dokázal zaměřit na zjišťování stanovisek předních kompetentních osobností a na reálný svět lidí s jejich předpokládaným chováním [Cantril 1965b: 400-408].

V listopadu 1942 zahájila vláda USA další projekt směřující k získání podrobnějších informací o válečných představách a morálce německých občanů. Cantril se svými spolupracovníky připravil záměr výzkumu a vypracoval metodiku pro sběr potřebných dat. Získal pro průzkum odborně zdatné a citlivé tazatele působící zejména v neutrálních zemích obklopujících Německo, aby shromáždili názory systematickou cestou. Odborníci se zkušenostmi s analýzou německého rozhlasového vysílání byli schopni dotazovat civilní i vojenské osoby. Terénní fáze průzkumu začala v září 1943, kdy startovaly první rozhovory. Tazatelé se obraceli na tři okruhy zainteresovaných: na domácí německé obyvatelstvo, dále na cestující do neutrálních zemí a na německé válečné zajatce. Získávání informací proběhlo prostřednictvím běžné konverzace, jinými slovy šlo o nestandardizovaný osobní rozhovor. K zemím, v nichž se dotazování realizovalo, patřilo Švédsko, Turecko, Švýcarsko a Portugalsko. Kontakty s válečnými zajatci se uskutečnily v Anglii. Celkem bylo získáno 87 rozhovorů. Výběrový soubor zahrnoval lidi různých věkových, profesních i vzdělanostních skupin s příznivými postoji vůči nacistické straně. Vnitřní konzistence odpovědí naznačovala jejich vysokou reliabilitu. Studie měla za cíl představit názory těch, kteří reprezentovali stav vědomí německého obyvatelstva. Zásadní zjištění přinesl údaj, podle něhož 61 % dotázaných bylo jasně přesvědčeno o porážce Německa. Tuto i další informace v podobě zprávy dostala americká vláda před D Day 6. června 1944 [Cantril 1967: 99-105].

Uvedené vybrané výzkumy dokumentují celkovou šíři tematického a metodologického záběru práce Hadleyho Cantrila a jeho schopnost připravit projekty reliabilních a validních šetření v jakémkoliv sociálním a politickém prostředí.

Závěr

Cantril ve své bohaté odborné činnosti trvale usiloval o to, aby věda byla plně konzistentní s vědecky formulovanými výroky o podstatě lidské zkušenosti [Cantril 2007: 71]. Analyzoval fungování veřejného mínění na globální společenské úrovni stejně zdařile jako mínění jednotlivců v rovině individuálního života. Svými praktickými kroky a neúnavným organizačním úsilím zásadně ovlivnil rozvoj veřejného mínění v USA

a Latinské Americe, kde se přímo podílel na přípravě, realizaci šetření a analýze. Stejně významně lze hodnotit přínos jeho teoretických, metodologických a výzkumných poznatků pro další generace výzkumníků veřejného mínění. Tvůrčím způsobem přistupoval ke zkoumání veřejného mínění a dokázal pracovat i s malými výběrovými soubory či různými technikami šetření, dnes zařazovanými do oblasti kvalitativního výzkumu. Lze jej právem řadit k takovým klíčovým osobnostem v oblasti výzkumu veřejného mínění, jakými jsou Tönnies, Tarde, Lippmann nebo Gallup. Získal i jedno prvenství: Zasadil se o „sociologickou diplomacii“, o konkrétní spolupráci sociologů různých společenských systémů a zemí v době, kdy k sobě světoví politici nedokázali najít cestu.

Cantril svými úvahami prakticky naplňoval humanistickou funkci sociologie (dříve než ji charakterizoval Berger v roce

1963) zdůrazňováním podstaty lidských bytostí, lidských radostí a úzkostí, teoretickou charakteristikou a empirickým zkoumáním těchto projevů. Ve svých pracích aplikoval socio-technickou funkci sociologie v nejširším slova smyslu. Cantrilův odkaz, jeho myšlenky a poznatky napovídají všem, kteří se o ně zajímají, že výzkum veřejného mínění není jen řemeslo či rutina, ale tvůrčí proces založený na rozšiřující se aplikaci společenských a vědeckých poznatků, které je potřebné neustále konfrontovat se společenskou realitou. Cantril inspirovaný G. Gallupem navíc také připomínal obecnější závěr, že demokracie vyžaduje efektivní, spolehlivou dvoustrannou komunikaci mezi řídicími a řízenými a výzkum veřejného mínění je jedním z efektivních prostředků napomáhajících v tomto procesu [Cantril 1967: ix].

literatura

- Barnouw, Erik (ed.). 1989. *International Encyclopedia of Communication*. Volume I. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Berger, Peter. 1963. *Invitation to Sociology a Humanistic Perspective*. New York: Anchor books.
- Blumer, Herbert. 1948. „Public Opinion and Public Opinion Polling.“ *American Sociological Review* 13 (5): 542-549.
- Cantril, Albert. 2007. „Hadley Cantril: Perception, Polling, and Policy Research.“ *Society* 44 (3): 65-72, <http://dx.doi.org/10.1007/BF02819944>.
- Cantril, Hadley. 1947. *Gauging Public Opinion*. Princeton: Princeton University Press, London: Humphrey Milford, Oxford University Press.
- Cantril, Hadley. 1965a. *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Cantril, Hadley. 1965b. „Evaluating The Probable Reactions to The Landing in North Africa in 1942: A Case Study.“ *Public Opinion Quarterly* 29 (3): 400-410, <http://dx.doi.org/10.1086/267340>.
- Cantril, Hadley. 1967. *The Human Dimension Experiences in Policy Research*. New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.
- Cantril, Hadley, Gordon Allport. 1935. *The Psychology of Radio*. New York: Harper & Brothers.
- Dilthey, Wilhelm. 1980. *Život a dejinné vedomie*. Bratislava: Pravda.
- Durkheim, Émile. (1895) 1926. *Pravidla sociologické metody*. Praha: Orbis.
- Free, Lloyd, Hadley Cantril. 1964. *The Political Belief of Americans*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Fryba, Mirko. 1975. *Psychische Interaction, intrapsychische Struktur und individuelles Wertesystem*. Bern: Universität Bern.
- Garza, José Luis Ortis. 2012. „The Early Days of Survey Research in Latin America.“ Pp. 143-158 in Hannes Haas, Hynek Jeřábek, Thomas Petersen (eds.). *The Early Days of Survey Research and Their Importance Today*. Vienna: Braumüller.
- Harris, Thomas. 1997. *Já jsem OK, ty jsi OK*. Praha: Pragma.
- Jeřábek, Hynek. 1997. *P. Lazarsfeld a počátky komunikačního výzkumu*. Praha: Karolinum.
- Klineberg, Stephen. 1967. „Cantril, H. The Pattern of Human Concerns.“ *Public Opinion Quarterly* 31 (3): 511-512, <http://dx.doi.org/10.1086/267548>.
- Le Bon, Gustav. (1895) 1994. *Psychologie davu*. Praha: KRA.
- Lippmann, Walter. (1922) 1946. *Public Opinion*. New York: Penguin books.
- Loučková, Ivana. 2010. *Integrovaný přístup v sociálně vědním výzkumu*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Mišovič, Ján et al. 2010. *Od A do Z ve výzkumech veřejného mínění*. Divišov: Orego.
- Monroe, Alan. 1975. *Public Opinion in America*. New York: Dodd, Mead and Co.
- Pandora, Katherine. 1998. „Mapping the New Mental World Created by Radio“: Media Messages, Cultural Politics, and Cantril and Allport 's The Psychology of Radio.“ *Journal of Social Issues* 54 (1): 7-27, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1998.tb01206.x>.
- Reuband, Karl-Heinz. 2012. „Indirect and „Hidden“ Surveys: An Almost Forgotten Survey Technique from the Early Years.“ Pp. 186-202 in Hannes Haas, Hynek Jeřábek, Thomas Petersen (eds.). *The Early Days of Survey Research and Their Importance Today*. Vienna: Braumüller.
- Sherif, Muzafer, Hadley Cantril. 1947. *The Psychology of Ego-Involvement*. New York: John Wiley and Sons.
- Shirae, Eric, Richard Sobel. 2006. *People and Their Opinions. Thinking Critically About Public Opinion*. New York: Perason Longman.
- Simpson, Charles. 1994. *Communication Research and Psychological Welfare 1945-1960*. Oxford: University Press.
- Šubrt, Jiří. 2006. „Veřejné mínění z pohledu teorie a výzkumné praxe.“ Pp. 13-23 in Daniel Kunštát (ed.). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

- Tarde, Gabriel. 1922. *L'opinion et la foule*. Paris: Libraire Felix Alcan.
- Tönnies, Ferdinand. 1922. *Kritik der öffentlichen Meinung*. Berlin: Julius Springer.
- Tönnies, Ferdinand. (1922) 1935. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Leipzig: Hans Burke Verlag.

Winograd, Monley, Mike Hais. 2011. „Why Most Americans Are Both Liberal and Conservative.“ *The Christian Science Monitor* [online]. Arcadia, California [cit. 5. 9. 2012]. Dostupné z: <http://tinyurl.com/6kr3aht>.

Ján Mišovič se věnuje sociologii veřejného mínění, sociologickým pohledům na působení náboženství a problematice sociologického výzkumu a výzkumu veřejného mínění. V současnosti vyučuje tyto obory na TF JČU a VŠSPV, více než čtvrt století působil v oblasti výzkumu veřejného mínění. Je mimo jiné (spolu)autorem následujících publikací: Víra v dějinách zemí Koruny české [2001], V hlavní roli otázka [2001], Pohled české veřejnosti na elity působící v politice a ekonomice [2003], Od A do Z ve výzkumech veřejného mínění [2010].
Lze jej kontaktovat na adrese: misovic@tf.jcu.cz

poznámky

- ¹ Z jiného úhlu pohledu posuzoval stejnou problematiku W. Dilthey, když uvažoval o ustálených formách vědění, které se uplatňují jako „pořekadla, úsloví, reflexe o vášních, charakterech a hodnotách života, vytvořené generalizující lidovou moudrostí“ [Dilthey 1980: 242]. Takto nabytá životní zkušenost se promítá ve světovém názoru [Dilthey 1980: 333-338].
- ² Současní autoři se rovněž shodují na propojení světového názoru a hodnot. Subsystemy individuálního světového názoru reprezentují žádané konečné stavy označované jako terminální hodnoty [Fryba 1975: 78-95; Loučková 2010: 132].
- ³ Tato kategorie se blíží pojmu názorové klima, který v 80. letech 20. století oživila E. Noelle-Neumannová. Podle autorky nelze názorovému klimatu uniknout. Jeho účinek se vytváří na základě poměru většinových a menšinových stanovisek [Mišovič et al. 2010: 108].

- ⁴ S pojmem transakce přišel v polovině 50. let Eric Berne. Transakci označil za jednotku společenského styku, která se skládá z transakčního podnětu a transakční reakce [Harris 1997: 31-32].
- ⁵ Užší spolupráce s vládou byla zahájena na podzim 1940, kdy se Cantril sešel s poradcem tehdejšího prezidenta Roosevelta a od té doby se datoval přísun informací týkajících se veřejného mínění do Bílého domu, a to nejen za vlády Roosevelta, ale i v období působení prezidenta Eisenhowera.
- ⁶ Uvedené „napětí“ je vysvětlováno historicky. Už zakladatelská generace Ústavy vložila do původního textu obojí, pravomoci ústřední vlády s omezenými možnostmi a současně výraznou podporu individuálním svobodám [Winograd, Hais 2011].